

НУШ: РОЗВИВАЄМО ГРОМАДЯНСЬКУ КОМПЕТЕНТНІСТЬ З ПЕРШОГО КЛАСУ

Кравчук Лариса Володимирівна,
старша викладачка кафедри дошкільної та початкової освіти
Інституту післядипломної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка

***Анотація.** Сучасна освіта не може залишатися осторонь важливих суспільних процесів, подій і перетворень, які відбуваються в країні, в світі. У цей непростий для України час, коли РФ розв'язала повномасштабну війну проти нашої країни, нашого народу, з більшою силою усвідомлюємо цінність громадянської освіти, громадянського виховання. Переосмислюємо ті здобутки, які маємо в даному питанні, шукаємо нові підходи, спрямовані на плекання нових українців і українок, активних, свідомих, відповідальних, що сповідують національні та європейські ідеали: людська гідність, відповідальність, терпимість, демократія, національні традиції, патріотизм.*

***Ключові слова:** громадянська компетентність, громадянин, громадянськість, громадянська освіта, Концепція НУШ.*

Метою загальної середньої освіти, визначеною у Законі України «Про освіту» (2017), є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності».

У Концепції НУШ зазначається: «випускники НУШ – освічені українці, всебічно розвинені, відповідальні громадяни та патріоти, здатні до ризику та інновацій, – ось хто поведе українську економіку вперед у XXI столітті». На думку І. А. Семенець-Орлової, без сформованого громадянина, який демонструє відповідальне виконання своїх громадянських обов'язків, складно сформулювати патріота, який діятиме в інтересах розвитку демократії та забезпечення прав людини [4].

Сформованість громадянської зрілості або компетентності є результатом громадянського виховання (Державний стандарт початкової освіти) – процесу формування громадянськості як риси особистості [3]. У процесі громадянського виховання формується громадянськість – інтегральна властивість особистості, структурними компонентами якої виступає система громадянських рис, якостей громадянина [1, с. 184]. Громадянськість – це готовність і здатність людини, громадянина до активної участі у справах суспільства і держави на основі глибокого усвідомлення своїх прав і обов'язків. Якщо поглянути на питання формування і розвитку громадянськості з точки зору психологічного аналізу, варто звернути увагу на концепцію особистості Г. Костюка, згідно з якою індивід стає суспільною істотою, особистістю в міру того, як у нього формуються свідомість і самосвідомість, утворюється система психічних

властивостей, здатність брати участь у житті суспільства, виконувати соціальні функції [2, с. 15]. Зростання самосвідомості у дітей молодшого шкільного віку робить його сприятливим для формування громадянськості.

На становлення громадянськості певної особи впливає: родинне виховання, умови соціалізації в суспільстві, рівень розвитку особистої культури й освіченості. Проявом сформованої громадянськості особистості є її громадянська компетентність – здатність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права й обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства. Її формування базується на таких цінностях як: відповідальність, рівність, права людини, демократія, повага до різноманіття, повага до людської гідності.

Що ж означає бути добрим громадянином в Україні? Канадський історик Роман Сербин в одному з коментарів Радіо Свобода про майбутнє нашої країни зауважив, що Україні не так потрібні патріоти, як добрі громадяни. Йшлося про потребу виховання людей, які будуть небайдужими, чуйними і людяними до своїх співгромадян, братимуть відповідальність за себе і свою спільноту [5]. На думку Анни Ленчовської, директорки центру «Простір толерантності», бути добрим громадянином в Україні – це:

- з повагою ставитися до місця, в якому ти живеш: не смітити, не плювати, не псувати майно, прибирати за собою, своїми тваринами тощо;
- домовлятися з іншими людьми, коли ти робиш ремонт або коли у тебе вечірка;
- мати такі світоглядні риси як толерантність;
- бути відповідальним [5].

Розвиток громадянської компетентності — одне з основних завдань Нової української школи. Її ключова мета — виховати свідомого громадянина, патріота, професіонала, людину, світогляд і спосіб мислення якої спрямовані на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. На думку Л. Гриневич, громадянська компетентність повинна забезпечуватися з першого по останній клас школи наскрізно через весь процес навчання. Це повинно бути віддзеркалено в державних стандартах освіти, до цього повинні бути готовими вчителі, тому що це інші методики викладання. Думаємо, що варто задуматися над тим, де зараз стоїть українська школа, зокрема, і початкова у вихованні добрих громадян?

У 2017/2018 н. р. в Україні з початком освітньої реформи «Нова українська школа» у початковій школі з'явився інтегрований курс «Я досліджую світ», однією із складових якого є громадянська та історична галузь, на яку виділено всього 0,5 години на тиждень. На нашу думку, це дуже мало, щоб до викладання і вивчення галузі було більш серйозне ставлення. У травні 2018 року швейцарсько-українським проектом «Розвиток громадянських компетентностей в Україні – DOCCU» було проведено масове соціологічне дослідження, яке показало, що частка потенційно зацікавлених у громадянській освіті дорослих громадян в Україні становить 47%. Хочемо поділитися нашим дослідженням щодо зацікавленості педагогами питаннями громадянської освіти і їх актуальності. На вибір було запропоновано чотири теми вебінарів: 1.

Формувальне оцінювання або оцінювання для учіння; 2. Емоційно-ціннісний розвиток дитини; 3. Вчимо дітей критично мислити; 4. Початкова школа: формуємо громадянські компетентності. Першу тему обрали 32% педагогів, другу – 29% педагогів, третю – 25% педагогів і четверту – 14% педагогів. Як бачимо, найменший запит отримала тема вебінару, яка стосувалася саме питання громадянської освіти. Разом з тим, як показало дослідження DOCCU, окремі вчителі визнали, що не мають чіткого розуміння про зміст громадянської освіти, багато освітян налаштовані чекати чітких інструкцій «зверху» та розроблених методичних вказівок МОН. Але, як зазначають експерти, специфіка громадянської освіти полягає в тому, що її складніше впроваджувати з перевагою адміністративних методів. Ефективна громадянська освіта виростає із ініціативи знизу і завжди має творчий, діяльнісний характер [4].

Григорій Ващенко у книзі «Виховний ідеал» зазначає, що «зі свого боку школа мусить більше уваги звертати на громадське виховання молоді. Недостить озброїти учнів знаннями, навіть знаннями з історії нашого народу, не достить патріотичного виховання і лише через лекції. Крім слова, потрібне ще й діло. Учні мають привчатися ретельно виховувати свої громадські обов'язки й відповідати за них перед шкільною громадою і педагогами». А якими є реалії нашого життя? Аналізуючи результати дослідження DOCCU, експерти дійшли висновку, що серйозною проблемою в Україні є нерозуміння і недооцінювання педагогами важливості практичної складової громадянського виховання. Тобто, теоретично знаємо про активну громадянську позицію і говоримо, що громадяни мають проявляти її. На практиці ж, у реальному житті здебільшого не маємо уявлення про те, як проявляти цю громадянську позицію і що вона взагалі передбачає [5]. А чи є такі уроки, де б навчали того, як практично бути добрим громадянином?

Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» у рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється Рада в Україні, розроблено навчально-методичні матеріали для педагогів, батьків та учнів першого та другого класів із розвитку громадянської компетентності, які є додатковими до існуючих Модельних навчальних програм. Кожна тема містить такі частини:

- орієнтовні дослідницькі / проблемні запитання;
- завдання до теми;
- очікувані результати теми;
- очікувані результати учіння (відповідно до кожної із зазначених вище галузей Державного стандарту);
- опис видів навчальної діяльності, через опрацювання яких учні досягають очікуваних результатів;
- використані і рекомендовані джерела, зокрема електронні ресурси.

Зазначимо, що перелік громадянських компетентностей (рубрика «Компетентності» в Узагальненій таблиці) узгоджено з головними

дескрипторами Рамки компетентностей для культури демократії (видання Ради Європи, 2018).

Види навчальної діяльності, запропоновані в рамках кожної теми, представлені через практичні вправи, інформаційні повідомлення, дискусійні та дослідницькі проблеми, кейси, матеріали для читання, завдання для роботи в групах, для самостійної роботи, завдання для батьків (завдання для дитини із залученням батьків), які супроводжуються малюнками, картками, медіа матеріалами тощо. Кожен вид навчальної діяльності супроводжується докладним описом та переліком орієнтовних навчально-методичних ресурсів, щоб заощадити час педагогові на пошуки, й одночасно матеріалами, які можуть використовувати батьки для глибшого розуміння теми, надання допомоги дітям у її засвоєнні, спільної роботи, обговорення, розроблення проєктів тощо. Проблемні запитання, представлені до кожної теми, групуються відповідно до 4-х компонентів, які повторюються в кожній темі та забезпечують системність навчання: 1) пізнання себе; 2) пізнання соціуму; 3) пізнання природи; 4) конструювання нових знань, рефлексія. Навчально-методичні матеріали для педагогів, батьків та учнів першого та другого класів з розвитку громадянської компетентності можна знайти за посиланнями: <http://ussf.kiev.ua/ccdeditions/324/>; <http://www.ussf.kiev.ua/activeproject/50/>

На завершення хочемо зазначити, що громадянська компетентність не є вродженою здатністю. Вона формується і розвивається з часом внаслідок здобуття громадянської освіти, в процесі громадянського виховання, самовиховання, певними передумовами, в яких перебуває людина. Розвиток громадянської компетентності буде ефективним, якщо:

- викладання не буде формальним, буде більше стосуватися не форми, а змісту освітнього процесу;
- враховувати попередні знання та вміння учнів, їх потреби та життєвий досвід; застосовувати активні форми і методи роботи;
- служіння громаді стане обов'язковою частиною шкільного навчання;
- уже з початкової школи учні будуть залучатися до участі у громадських проєктах;

Повноцінна участь у всьому спектрі людських взаємин – єдиний спосіб стати справжньою людиною (Аристотель).

Список використаних джерел:

1. Зарванська Л. Процес формування громадянської свідомості та громадянської позиції молоді. У: Батіщева ОС, редактор. Актуальні проблеми громадянської освіти: український та зарубіжний досвід: матеріали Першої науково-практичної конференції; 19 черв. 2013; Острого. ГО «Центр демократичного лідерства, Національний університет «Острозька академія», 2013. с. 183-185. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://eprints.oa.edu.ua/2394/1/mater_konfer_web-1.pdf

2. Католик Г, Калька Н. Психологія особистості (в схемах, презентаціях і таблицях): навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2022. 158 с.

3. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання: навчальний посібник. Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків: ОВС; 2002. 400 с.

4. Семенець-Орлова І. Суспільне замовлення на громадянську освіту (або як виростити «англійський» газон в Україні?) 11 березня 2019, URL: <https://cutt.ly/ZCOT9Y6>

5. Щур М. Що означає бути справжнім громадянином в Україні? 21 червня 2017, URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28570741.html>